

RECEPCIJA ULOGE REISA DŽEMALUDDINA ČAUŠEVIĆA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ ŠTAMPI NAKON NJEGOVE SMRTI

Indira KUČUK-SORGUČ

Musuem of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

UVOD

Mehmed Džemaluddin Čaušević obnašao je dužnost reis ul uleme Islamske vjerske zajednice od 1914. do 1930. godine. Rođen je 28. decembra 1870. godine u selu Arapuša kod Bosanske Krupe. Početno vjersko obrazovanje (mekteb) završio je pred svojim ocem Ali-hodžom, a srednje u medresi u Bihaću, pred profesorom Ahmedom Sabit-efendijom Ribićem – Širazijom. Otišao je u Istanbul na daljnje školovanje gdje je 1903. godine završio Pravni fakultet gdje je primio mevlevijski tarikatu, a potom je spremljen za prevodioca i komentatora djela Mesnevija (mesnevihân). Nakon povratka u Bosnu, posvetio se reformi Islamske zajednice i cjelokupnog bosanskog društva. Sve do 1914. godine, kada je izabran za reisul-ulemu, predavao je na sarajevskoj Gimnaziji (sadašnjoj Prvoj gimnaziji), te na Sudačko-šerijatskoj školi, preteći današnjega Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu. Pokrenuo je veliki broj vjerskih časopisa, organizirao brojne humanitarne akcije, a ured Rijasetu otvorio je građanima svih nacija koji su mu se obraćali s različitim potrebama. Nekoliko godina bio je predsjednik Muslimanskog potpornog društva “Merhamet” u Sarajevu, čiji je osnovni zadatak bio zbrinjavanje velikoga broja sirotinje u gradu. Od samoga početka 1905. godine imenovan je za člana Ulema-i medžlisa, što je položaj na kojemu

je njegov reformatorski rad najviše došao do izražaja.¹ Po dolasku na poziciju reisu-l-uleme započeo je sa reformom školstva, reformirao pismo arebica za potrebe pisanja bosanskim jezikom i radio na opismenjavanju običnog naroda da doprinese poboljšanju ukupnog položaja samih Bošnjaka. Pisao je o potrebi promjena obrazovnih i kulturnih institucija po evropskim modelima. Nakon duže bolesti srca, preselio je na bolji svijet 28. marta 1938. Bio je bošnjački velikan i vjerski prvak bosanskih muslimana. Bio je istaknuti muslimanski prosvjetitelj, reformator, vjerski lider, koji je snažno i odlučno zastupao puteve obnove muslimanskog vjerskog i društvenog života.

„NOVI BEHAR“

Kad je Čaušević umro 1938. godine pojavili su se mnogi nekrolozi i članci o njihovom djelu iz pera njegovih savremenika i poznavalaca njegova mišljenja. U listu „Novi Behar“ koji mu je posvetio jedan čitav broj, poznati bošnjački književnici, publicisti, teolozi i znanstvenici ispisali su svoja mišljenja o Čauševićevim zaslugama.² Mustafa Hadžimulić govori o „praznini“ u islamskoj zajednici“ koja je nastala Čauševićevom smrću, dok se posebno referira na nastanak arebice, pisma za bosanski jezik koja je bila Čauševićev kreativni model kojim je želio olakšati Bošnjacima koji se nisu željeli odreći arapskoga pisma, da modificiranim harfovima ispisuju bosanske riječi. Hadžimulić tvrdi da su to pismo njegovi protivnici posprдно prozvali „matufovica“ ili „matufovača“.³

U godinama od 1938. do Drugog svjetskog rata, bosanskohercegovačka i jugoslavenska štampa je na prigodne godišnjice od Čauševićeve smrti donosila prisjećanja njegovih savremenika o tome kako je izabran za reis ul ulemu, u kojem političkom momentumu i pod kojim društvenim, vjerskim i političkim okolnostima. Fehim Spaho koji će te 1938. godine biti izabran za reisa, nekoliko mjeseci prije inauguracije, piše 15. aprila 1938. u “Novom Beharu”:

- 1 Samir Beglerović, „Angažirani intelekt i praktični tesavvuf: Jedan portret Muhameda Džemaludina Čauševića“, *Znakovi vremena*, 65/66 (2014), 27.
- 2 O Čauševićovoj ličnosti, djelu, književno-historijskom, filozofsko-teološkom i ukupnom stvaralačkom radu i postignućima pisali su: Edhem Mulabdić, Fehim Spaho, Mustafa Hadžimulić, Muhamed Pandža, Alija Nametak, Mehmed Handžić, Hamdija Mulić, Sulejman Topić, Ivan Aziz Milićević, Šaćir Sikirić i dr.
- 3 Mustafa Hadžimulić, „Šta je merhum H. M. Džemaludin Čaušević učinio za našu vjersku nastavu“, *Novi Behar*, XI, broj 20, Sarajevo, (1938), str. 317-319.

Saborska većina nađe i svog kandidata u osobi Džafer Ilhami-bega Kulenovića iz Carigrada, a rodom Bošnjaka. U izbornoj kuriji bijaše i priličan broj državnih činovnika, osobito šerijatskih sudija. Na ove su naročito činili pritisak njihovi pretpostavljeni da glasaju za Kulenovića. Agitacija i pritisak na članove izborne kurije činio se sa svih strana i na sve moguće načine. Kada su pred drugi izbor članovi počeli da dolaze u Sarajevo, svratim ujutro prije uredskih časova u hotel "Gazi" da posjetim neke članove, svoje školske drugove. Tu me uhvati i jedan vladin član, za kojega sam znao da nije sklon rahmetli Džemaludinu. Odmah okrenu razgovor na izbor i upita me za mišljenje. Kako smo bili sami, ja mu otvoreno rekoh da znam da je vladin kandidat Kulenović, ali da mi moramo svi biti za Čauševića, jer ga znamo i jer od njega možemo nešto očekivati, dok Kulenović uopće ne zna naših prilika, pa će biti samo lutka u tuđim rukama. Odatle sam otišao u kancelariju, ali još prije podne bih pozvan na odgovornost, jer da agitiram za Čauševića, i bi mi preporučeno da za vrijeme zasjedanja izborne kurije uzmem dopust, koji ću provesti izvan Sarajeva. Tako ja i nehotice odoh na kraći odmor u Kiseljak. Ali usprkos svim nastojanjima i vlade i saborske većine dobi rahmetli Džemaludin još veće povjerenje nego na prvom izboru.⁴

Nakon ostavke reisa Sulejmana ef. Šarca, po nagovoru prijatelja koji su Čauševića smatrali najizraslijim i najozbiljnijim kandidatom, ostao je u Bosni iako se želio vratiti u Tursku nezadovoljan statusom koji je imao u Šerijatskoj sudačkoj školi kao član Ulema medžlisa. Njegovom se izboru usprotivila muslimanska većina u Bosanskom saboru koji su bili podržavatelji vlade i nisu mu nikad bili naklonjeni. Ipak mu je izborna kurija dala najviše glasova, međutim, vlada je pod pritiskom muslimana poništila ovaj izbor što je dovelo do novog glasanja. Spaho u "Novom Beharu" zaključuje da je usprkos svim nastojanjima vlade i saborske većine Čaušević dobio još veće povjerenje nego na prvom izboru.

U istom broju *Novog Behara* Edhem Mulabdić naziva Čauševića "vrhovnim pastirom, vođom, učiteljem, vaizom, pedagogom, piscem, kulturnim radnikom. "Ne laskati neukom narodu, govoriti mu i preporučivati i ono, njemu tuđe, od čega su ga drugi odvrćali, a ipak uz sve to i popularan postati, to je redak uspjeh, rijetko svojstvo i rijetka vrlina, u tom leži veličina merhum H. M. Džemaluddin ef. Čauševića, dugogodišnjeg reis-ul-uleme."⁵

4 Fehim Spaho, „Uspomene na merhum Džemaluddina“, Novi Behar, XI, broj 20, Sarajevo, 15. aprila 1938.

5 Edhem Mulabdić, „Merhum reis-ul-ulema, H. M. Dž. Čaušević kao vaiz“, Novi Behar, XI, broj 20, Sarajevo, 15. aprila 1938.

Hafiz Muhamed Pandža u istom listu donosi retrospektivu njihovog odnosa, osvrćući se na važne odluke koje je Čaušević donio kao reis, pri tome naglašava njegovu dobru prirodu, moralne kvalitete i odgovoran karakter. Smatrao ga je liberalanim i naprednim čovjekom, filozofom i mistikom, koji jedubinom svojih misli svakoga osvajao, "a u običnom razgovoru je zgodnom pričom umio da unese mudre filozofske pouke u tako lakom obliku, da je to mogao svako s lakoćom da shvati."

Čaušević je, tvrdi, "u svakoj prilici protestirao protiv nasilja, koje su od strane vojnih i građanskih vlasti činjena muslimanima, a naročito ga je boljelo što bahati okupator vrijeđa vjerske i narodne osjećaje muslimana." "Prigodom jedne ovakve dove merhum Džemaludin je u Begovoj džamiji brojnim austrijskim oficirima, koji su došli da prisustvuju dovi, povišenim glasom i s prijekom uzvikno: "Gospodo oficiri, kojemu ćemo se to Bogu sada moliti? Je li onome što ga vi bosanskim vojnicima psujete?!"⁶

O POKRIVANJU MUSLIMANKE

Hafiz Muhamed Pandža se u svome tekstu o Čauševiću u *Novom Beharu* se dotakao posebno Čauševićevog kritičnog odnosa prema radu "nekih hodža koji su zanimanje muslimana usmjerili samo na ahiret."⁷

Treba istaknuti i njegovu borbu protiv unošenja ma kakvih vjerskih momenata u školske udžbenike, kao i to da se muslimani đaci ne smiju siliti da slave crkvene svece ili prisustvuju crkvenim običajima i obredima drugih vjera. Nakon duge borbe i izlaganja na mjerodavnim mjestima da se takvi postupci protive propisima islama, a i temeljnim državnim zakonima, uspijeva da se u ovom pravcu dade i posebna zakonska garancija. (...) ⁸

Dalje Pandža navodi da je zbog svoga rada doživio i mnogo razočarenja, ali se nije dao "smesti od kratkovidnih elemenata, koji su nastojali da očuvaju nešto što su sami svojim radom osudili na propast." Dalje navodi "famozni taktir Hodžinske kurije, koji je u konačnici sancionirao Čauševićovo gledište."⁹

6 Hafiz Muhamed Pandža, Merhum Džemaludin Čaušević, Novi Behar, XI, broj 20, 15. aprila 1938.

7 E.Karić, M. Demirović, Reis Džemaludin Čaušević: Prosvjetitelj i reformator, Sarajevo: Ljiljan, (2002), 101-102.

8 Muhamed Pandža, „Merhum Džemaludin Čaušević, Novi Behar, XI, broj 20, Sarajevo, 15. aprila 1938.

9 Isto.

Spaho naglašava da se velika kampanja protiv Čauševića nadigla kada je 1920. godine dao odgovor na vladino pitanje da li oficiri i činovnici muslimani mogu nositi “kape sa strehom”, smatrajući da islam ne propisuje nikakvu posebnu nošnju ni odijevanje, zbog čega je bio prozivan i anatemiziran od većine tradicionalne uleme.¹⁰

O pokrivanju muslimanke piše i zagrebački “Obzor”:

O tim pitanjima prije Džemaludina niko nije smio da govori pošteno, iskreno i otvoreno. Kada se 1927. godine povratio iz Turske (...) dao je novinarima slijedeću izjavu: “Iz Turske sam ponio najljepše utiske, zapazio sam na svakom koraku redak i blagotvorno djelovanje (...). Zakon muslimanske vjere ne protivi si otkrivanju muslimanske žene, te prema tome više ne priječi nijednoj muslimanki da odbaci koprenu i pokaže svoje lice pred čitavim svijetom. Danas bi mnogo bolje bilo da muslimanske djevojke otkrivene rade po radionicama, trgovinama, nego da zastrte sjede po kavanama i koketiraju po korzu. Nošnja je uopće stvar shvaćanja, a svako vrijeme ima svoje shvaćanje u tom pogledu. Ne krši vjerske propise onaj musliman koji na glavu meće šešir umjesto uobičajenog fesa. Islam ne gleda tko je u fesu, a tko je u šeširu. Islamskoj inteligenciji može se predbaciti što se ona previše udaljuje od naroda da čuje njegov vaz (propovijed) ili da sama drži predavanje narodu.”¹¹

Autor teksta nadalje potvrđuje Čauševićev stav pozitivnim komentarima i potvrdama islamskih teologa, ali i navode Čauševićeve protivnike koji su ga primoravali da povuče svoj stav iskričavajući njegovu izjavu.¹² Ovu temu zagrebački dnevni list obrazlaže prezentirajući pozitivne reakcije muslimanske mlade inteligencije, navodeći stav umirovljenog šerijatskog suca Abdulaha Bušatlića koji se u svojoj knjižici “Pitanje muslimanskog napretka u Bosni i Hercegovini” referira na Čauševića nalažući da je njegov stav u skladu sa šerijatskim pravom. Spaho u Novom Beharu da su članovi Ulema-medžlisa i većina uleme takvo njegovo mišljenje smatrali “fetvom” i pisali su brošure i članke po raznim listovima. A, ipak je, rahmetlija doživio da sinovi i kćeri mnogih od tih “boraca” protiv njegova “krivog tumačenja” natuku šešire, dok su Čauševići sinovi i danas u fesovima.¹³

10 Fehim Spaho, „Uspomene na merhum Džemaludina“, 1938.

11 Obzor, „Džemaludin Čaušević ka vjerski i socijalni reformator“, Zagreb, 1. svibnja 1936., LXXVI, broj 101.

12 U članku se spominju „neuke hodže iz Tuzle“ i „laici iz džematskog medžlisa sarajevskog“ koji su pozvali Čauševića da u roku od sedam dana korigira svoje izjave.

13 F. Spaho, „Uspomene na merhum Džemaludina“.

O ovom tekstu "Muslimanska svijest" izjašnjava se kao o neobjektivnom jer ne prikazuje realno stanje o društvenom životu muslimanskog stanovništva, "a niti u pravom svjetlu pokazuje korak Džemaluddin efendije u pogledu otkrivanja muslimanskog ženskinja".¹⁴

ZAGREBAČKI "OBZOR"

Zagrebački "Obzor" napisao je nekoliko opširnih tekstova o Džemaludinu Čauševiću, njegovoj smrti, sprovodu, obavljanju dužnosti reis ul uleme, umirovljenju kao i svim važnim prekretnicama u njegovom životu koje su utjecale na njegov zdravstveno stanje i recepciju u široj javnosti. Vijest o smrti objavili su 29. marta 1938. Na naslovnoj strani ove dnevne novine gdje je ovaj vijesti posvećen čitav stubac. Javnost je obavještena da je Čaušević umro poslije duge i teške bolesti, od čega je bolovao, ko je bio uz njegovo uzglavlje, te da je umro u sarajevskoj bolnici "u 12 sati".¹⁵ Zatim je objavljeno ono što nije u drugim listovima, da će Čauševićovo mrtvo tijelo biti "prenijeto kući gdje će ostati do prekosutra na odru, a onda će biti pokopan."

Izvještač dalje navodi da se mnogobrojna javnost interesirala za zdravstveno stanje bolesnika, od uglednih muslimana i katolika Bosne i Hercegovine i iz cijele države, a "u dva navrata i sam dr. Maček".¹⁶ Vrlo je značajno što i "Obzor" spominje Čauševićovo neslaganje sa autoritarnim jugoslavenskim vlastima koje su ga 1929. postavile za reis ul ulemu svih muslimana Jugoslavije jer mu je nametnut novi zakon o IVZ koji je bio štetan po muslimanski korpus. Nakon ponovljenog traženja i umirovljen je 1930. godine.¹⁷

Spominjanje hrvatskog jezika na koji je Čaušević preveo Kur'an zajedno s Mehmedom Pandžom, kao i druge religiozne muslimanske knjige, te poštovanje koje ukazuje jednom merhumu muslimanu sa oproštajem u duhu islama na kraju članka, te napominjanje da se za Čauševićovo zdravlje interesirao dr. Maček, govori na sugestivan način o autoritetu, djelima i važnosti Čauševića za muslimanski narod, što se može čitati i u kontekstu vezivanja Čauševićevog nacionalnog opredjeljenja za hrvatski korpus.

Slijedeći članak u "Obzoru" piše o "Čauševićevom sprovodu", o ličnostima koje su ga ispratile na posljednje počivalište, kao i iznimno velikom broju građana

14 Muslimanska svijest, „Obzor o Džemaludinu Čauševiću“, Sarajevo (1936), broj 10.

15 Obzor, „Smrt Džemaludina Čauševića“, Zagreb, 29. ožujka 1938., LXXVIII, broj 70.

16 Isto.

17 Isto.

različitih vjeroispovijesti koji su prisustvovali sprovodu. U tom tekstu se ističe da je sprovod krenuo iz državne bolnice, što možda dovodi u pitanje prvobitnu vijest da je mrtvo tijelo prebačeno pokojnikovoj kući, jer bi u tom slučaju bilo nakon dva dana ponovno prebačeno u bolnicu, tj. u mrtvačnicu. Iz teksta saznajemo da je cijeli sprovod filmski snimljen, kao i da su se ispred mrtvačnice skupili predstavnici kulturnih društava i organizacija, kao i gradskih i vojnih vlasti. Navodi se da su se među njima nalazili ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho, bivši ministar Kaluđerčić, general Belić, podban Krešković, izaslanik dr. Mačeka prof. Hakija Hadžić, narodni zastupnik dr. Jure Šutej, i brojna izaslanstva hrvatskih i muslimanskih društava, kao i impresivan broj građana Sarajeva. Zanimljivost predstavlja opis tabuta na kojem se pored insignija Čauševićevog dostojanstva nalazio se i “šerit koji predstavlja njegov učenjački znak Mule od Stambola, što ga je stekao još dok je boravio u Carigradu.”¹⁸

Lijes su prihvatili pokojnikovi prijatelji pa je na cjelom putu od nekoliko kilometara lijes nošen na rukama. Vjernici muslimani su se otimali, da noseći lijes, odaju poštu svome duhovnom vođi i nacionalnom kulturnom prvaku. (...) U povorci je bilo desetak hiljada ljudi koji su se kretali u gustim redovima sarajevskim ulicama do Gazi Husrefbegove džamije.¹⁹

Obzor je o djelovanju reisa Čauševića pisao s mnogo pijeteta i nakon njegovog umirovljenja, poštivajući njegove odluke i razumijevajući Čauševićevu ulogu u vjerskom preporodu, determinirajući ga kao vjerskog i socijalnog reformatora. *Obzor* piše da je Skupština “Gajreta” molila umirovljenog reisa da preuzme vodstvo ovoga kulturnog društva, što Čaušević nije mogao prihvatiti osim kada bi “Gajret” u potpunosti promijenio u potpunosti program rada.

(...) Presvijetli Čaušević pobornik je ideja koje zastupa Narodna Uzdanica. Zato se smatra da bi bilo mnogo uputnije da “Gajret” likvidira te i da njegovo članstvo stupi u Narodnu Uzdanicu, odnosno da svi oni koji nisu zadovoljni radom “Gajreta” pristupe Narodnoj Uzdanici. Ovako bi se pravilno i konačno riješilo pitanje kulturnog rada naših muslimanskih društava.²⁰

Premda se zalagao za takvo rješenje, „Gajret“ je nakon smrti u svom glasilu imao samo riječi hvale za Čauševića, smatrajući da je svoju naklonjenost „Gajretu“ deklarativno iskazao na proslavi „Gajretove“ 25-godišnjice, kada je rekao:

18 *Obzor*, „Sprovod Džemaludina Čauševića“, Zagreb, 31. ožujka 1938, LXXVIII, broj 72.

19 Isto.

20 *Obzor*, “Pitanje predsjednika Gajreta: Što će biti s Gajretom?”, Zagreb, 11. srpnja 1935., LXV, broj 158.

„Pozdravljam na Gajret, jer on i sam poznaje moje težnje da mu pomognem, a ja sa svoje strane kličem: da ću svakome poljubiti čelo i ruku koji pomogne Gajret.“²¹ Posebno se „Gajretov“ pisac ovog člana osvrće na prvu konferenciju odbora za proslavu 25-godišnjice na kojoj je „Hadži Reis dao značenje izjave o muslimanskoj ženi i potrebi njenog ulaska u ekonomski i privredni život.“ Na dan smrti „Gajret“ je održao komemorativnu sjednicu, upisalo Čauševića u dobrotvora društva, i zahvalilo mu za sve njegove zasluge kao predvodnika svake akcije u pravcu kulturno-prosvjetnog i ekonomskog podizanja muslimana.

“MUSLIMANSKA SVIJEST” O ČAUŠEVIĆEVOJ SMRTI

“Muslimanska svijest” objavila je poslije Čauševićeve smrti 1938. godine sadržajne *in memoriam*e sa namjerom da ukupnom njegovom kulturno-književnom djelovanju posveti čitav jedan broj, ali su ih pretekli iz “Novog Behara”.²² Donijeli su vrlo opsežan komemorativni tekst sa cjelovitom biografijom, kompletnim opisom Čauševićevog obrazovanja, sa detaljnim informacijama o radu kao vrhovnog starješine Islamske vjerske zajednice, do njegovog prevodilačkog, kulturnog, vjerskog reformatorskog rada. Ovdje se na dostojanstven način, uz sve počasti i titulu reisa, od Džemaludina Čauševića oprašta ovaj list i autor teksta Munir Šahinović Ekremov, naglašavajući njegovu veličinu, autoritet i nemjerljiv značaj za očuvanje jugoslavenskih muslimana u jednoj centralističkoj, autoritarnoj monarhiji kakva je bila Kraljevina Jugoslavija.

Svakako od okupacije do danas nije bilo popularnije i obljubljenije ličnosti među muslimanima kao što je bio Mevlana Džemaluddin. On je sa svojim stradajućim pukom ispio čašu stradanja do dna, on je bio onaj dobri duh koji je u vremenima najvećih pometnja, (...), kad nam se o glavi radilo, bdio nad nama i štitio nas. Tko zna šta bi bilo od bosanskohercegovačkih i sandžačkih muslimana, neposredno poslije rata da nije bilo snažnog utjecaja i divovske odlučnosti našeg merhuma... Niko nije Islam i muslimane zadužio u vjerskom i socijalnom pogledu kao on.²³

U narednom broju su donijeli izvještaj sa komemoracije u Zagrebu, na kojoj je govorio Muhamed Hadžijahić, koji je spominjao Čauševićovo hrvatsko

21 E. Karić, M. Demirović, Reis Džemaludin Čaušević: Prosvjetitelj i reformator, Sarajevo: Ljiljan, (2002)., 228.

22 Ekremov, Munir Š., “Izgubili smo jednog velikog čovjeka: Merhum Mevlana Hadži Mehmed Džemaludin efendija Čaušević: Umro je naš vrhovni vjerski poglavar”, Muslimanska svijest, broj 44, str. 3.

23 Isto.

nacionalno opredjeljenje, ističući da je nebrojeno puta intervenirao protiv “ugnjetača muslimanskog elementa i traženja zaštite preko Narodne vlade u Sarajevu, preko Vojvode Stepe Stepanovića i inozemne štampe”, što ga je moglo skupo stajati.²⁴

Prenijeli su i obavijest da je turski časopis za nauku i umjetnost “Varlik” koji izlazi u Turskoj, pisao da je Čaušević bio veliki prijatelj Turske i turske kulture, te da je bio pobornik reformatorskog pokreta u Turskoj, kao i da je “stekao glas prvog reformatora” u socijalnom i vjersko-prosvjetnom životu muslimana. Posebno su istakli njegovu borbu sa vjerskim fanaticima o otkrivanju muslimanskih žena, navodeći da je on prvi izdao fetvu da se muslimanske mogu otkrivati i da ih u tome ne smetaju nikakvi vjerski propisi. Objavili su i dio Čauševićevog pisma njihovom listu u kojem kaže: “Vjerovao sam da će doći reformacija, koja će Tursku osloboditi najvećeg zla, što je stoljećima kočilo razvitak.”²⁵

Na treću godišnjicu od smrti, istaknuti književnik Munir Šahinović Ekremov, koji je tada uređivao “Islamski svijet” podsjetio se na razgovore koje je vodio sa reisom Čauševićem u pogledu ekonomskog prosperiteta muslimana jer je tvrdio da budućnost muslimana zavisi od njihovog ekonomskog napretka.²⁶ Autor je smatrao Čauševića Europejcem u najboljem smislu te riječi, koji je bio za potpunu muslimansku emancipaciju u europskom duhu.

„JUGOSLAVENSKI LIST“

Dvije godine po smrti Čauševića, „Jugoslovenski list“²⁷ donosi tekst u kojem rekapitulira ulogu i značaj Čauševića kao aktivnog pristaše socijalnih, vjerskih, kulturnih i političkih promjena u islamskom svijetu toga doba, težeći reformama u svim segmentima ljudskoga djelovanja, želeći tim putem muslimane povesti ka modernizaciji. Autor teksta²⁸ opisuje Čauševićev put kao mladog teologa koji je aktivno podržavao mladotursku revoluciju jer se osvjedočio u zakržljalost i bajatost sultanata, dok se putujući po islamskim zemljama Bliskog istoka uvjeravao o potrebi reformiranja cjelokupnog savremenog islamskog svijeta. Osjećajući

24 Muslimanska svijest, „Sa komemoracije merhum reisa Čauševića“, Sarajevo, travanj, 1938, broj 47, str. 2.

25 Isto.

26 M. Š. Ekremov, „Moja sjećanja na merhum Džemaluddina“, Muslimanska svijest, (1941), 96/97, str. 3.

27 Jugoslovenski list, „Mevlana Džemaludin ef. Čaušević“, 6. aprila 1940., XXIII, broj 81.

28 Autor je potpisan kao „Husein Đ...“ Pretpostavka je da je riječ o Huseinu Đozi, koji je tada bio mladi islamski teolog (1912-1982).

da dolazi vrijeme nacionalnog, kulturnog, duhovnog preporoda, Čaušević nije mogao ostati ravnodušan na te potrebite promjene, posebno jer je novo doba muslimane u Bosni i Hercegovini i Kraljevini Jugoslaviji dočekalo potpuno nespremljene, politički neiskazane, ekonomski zapuštene, vjerski i prosvjetno nesređene. Na putu refermizma i prosvjećivanja, reis Čaušević nije imao podršku od konzervativnih vjerskih struja koji nisu razumjeli da patrijarhalni način živote organizacije mora ustupiti mjesto savremenim metodama.

U tim svojim nastojanjima Čaušević je nailazio na velike poteškoće. Naš muslimanski svijet je s nepovjerenjem gledao na novo doba – što je najgore činilo mu se da se cjelokupna savremena životna borba, kosi sa islamom. Ilmija, koja je trebala da svim silama pomaže velikog merhuma, bila je protiv njega. No ipak je pored svega toga mnogo učinio za jugosl. Muslimane. Uspio je koliko toliko da ih spremi za novo doba.²⁹

Godinu poslije, „Jugoslavenski list“ donosi sjećanje E. Bulbulovića na reisa Čauševića, kojega je poznao preko tetka hafiza Šakira ef. Pandže, prenoseći razgovore sa ovim istaknutim bošnjačkim preporoditeljem, naglašavajući njegovu slobodoumnost, istinoljubivost, intuitivnost i zasluge za vjerski i obrazovni napredak muslimana.³⁰ Pri tome ističe da najveća Čauševićeva zasluga leži u tome što je prvi počeo „nacionalizirati islam, i tumačiti ga najliberalnije prema suvremenim potrebama.“³¹

S obzirom na to, autor apelira na muslimanske organizacije i društva da obilježavaju komemorativne akademije u znak sjećanja na Čauševićovo avangardno djelo i kao podsjećanje da su ga trebali zdušno i sistematski podržavati jer bi u tom slučaju „položaj muslimana danas bio mnogo zavidniji.“³² Također Bulbulović potvrđuje Čauševićovo djelo kao socijalni fenomen toga doba citirajući dr. Hamdiju Karamehmedovića koji je rekao: „Poslije Džemaludina Čauševića među muslimanima Jugoslavije nije ostao niko ko bi mogao predstavljati našu zajednicu sa višim dostojanstvom.“³³

29 Jugoslavenski list, „Mevlana Džemaludin ef. Čaušević“, Sarajevo, 6. aprila 1940., XXIII, broj 81.

30 Jugoslavenski list, „Moje uspomene na M. Džemaludina Čauševića“, Sarajevo, 30. marta 1941., XXIV, broj 75.

31 Isto.

32 Isto.

33 Isto.

„GLASNIK ISLAMSKJE ZAJEDNICE“

Čaušević je zbog svojih reformatorskih postupaka i insistiranja na obrazovanju pod svaku cijenu, muslimana i muslimanki, postao nepoćudna osoba u glasilu Islamske vjerske zajednice i u konzervativnoj organizaciji uleme El Hidaje zbog polemika koje su se tih godina pojavile u muslimanskoj štampi. Riječ je bilo o ispitivanju stupnja ortodoksije u prijevodima Kur'ana koje su sačinili muslimani na ovim područjima, što je uključivalo Pandžin i Čauševićev prijevod, dajući mu obilježja svojesvrnog sektaškog, ocjenjujući ga komisijski i konstatirajući da se „na mnogo mjesta ne slaže s tumačenjima poznatih mufesira i opće priznatim učenje islama.“³⁴ Ta se polemika u najvećem dijelu odvijala na stranicama lista El Hidaje, gdje je Glavni odbor, kojega je oformila ova organizacija, utvrdio greške u prijevodu i tumačenju Kur'ana i optužujući prevoditelje Pandžu i Čauševića za proizvoljno tumačenje i odstupanje od općepriznatog islamskog učenja, kao i da su autori uzeli za podlogu djelo Muhameda Alije, koji je bio predstavnik pokreta ahmedije.³⁵

Nažalost, tadašnje službeno glasilo Islamske zajednice Glasnik preskromno je obilježilo njegovo preseljenje na vječni svijet.³⁶ Samo su taksativno nabrojena fakta o njegovim odštampanim knjigama, te o radu na uvođenju pisma arebice kao i uređivanju nekoliko časopisa. Nepotpisani autor nije spomenuo njegov djelotvorni i agilni rad na čelu Islamske zajednice. Objavljen je samo tekst „Merhum Hadži Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević“, u kojem se ističe da takva dženaza nije zapamćena još od dženaze Ali-bega Firdusa 1910., te se donose opće generalije o umrlom Čauševiću.³⁷

ZAKLJUČAK

Džemaludin Čaušević je i po svom stvaralačkom geniju i slobodoumnom duhu i po svojim nazorima i pogledima na život, kao i po idejama koje je zastupao, predstavljao pravi novitet i bio zaista rijetka pojava u tadašnjoj muslimanskoj,

34 E.Karić, „Polemika Čaušević – El Hidaje“ u: E.Karić M. Demirović, Reis Džemaludin Čaušević: Prosvjetitelj i reformator, Sarajevo: Ljiljan, 2002, 103-124.

35 El Hidaje, „Povodom odgovora na prikaz prijevoda prijevoda od Hfz Pandže i Džemaludina Čauševića“, I, (1938/1939), broj 9, 142.

36 Samir Beglerović, „Angažirani intelekt i praktični tesavvuf: Jedan portret Muhameda Džemaludina Čauševića“, Znakovi vremena, 65/66 (2014), 29.

37 Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, „Merhum Hadži Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević“ (1938), godina VI, broj 4, str. 1-2.

bošnjačkoj, bosanskohercegovačkoj i jugoslavenskoj sredini. Njegova intelektualna pojava, snažan i odlučan karakter, liberalni stavovi za tadašnje tradicionalističko i konzervativno društvo i poimanje kakvi vjerski službenici trebaju biti, te njegov besprijekoran ugled iza kojega je stajao pravedan vjerski dostojanstvenik, zapaženi su u svim bosanskohercegovačkim i jugoslavenskim listovima. Ne postoji nijedan list koji nije prenio vijest o njegovoj smrti i iskazao duboko žaljenje što je jedna takva uzorita ličnost i istinski pregalac na polju znanosti, religije, jezika, književnosti i kulture, napustila ovaj svijet. Svi su suglasni da je Čaušević bio čovjek od kičme, stajao iza svojih riječi, bio borac i zaštitnik vjerskih prava i sloboda muslimana, i nije kalkulirao s tim. Zagrebački „Obzor“ je pravio analize njegovog upravljanja IVZ-om, rada na vjerskim, obrazovnim i društvenim reformama, povezujući to sa ukupnim promjenama u islamskom svijetu. Naglasci „Obzora“ kao i drugih listova izvan Bosne i Hercegovine, stavljeni su na Čauševićevu borbu za vjersku autonomiju IVZ-e koja je bila ugrožena novim zakonom radi kojega je Čaušević i tražio da se razriješi dužnosti i ode u mirovinu, te na unutarmuslimanske polemike i sukobe koje je imao radi njegovog insistiranja na ekonomskom napretku i potrebi za korjenitim reformama u obrazovanju i prosvjećivanju i ženske djece. U bosanskohercegovačkim listovima dat je primat Čauševićevim suvremenima, njegovim suradnicima i prijateljima, da se oproste od njega na komemorativan način, pišući sjećanja na pojedine događaje i zajedničke trenutke koji su otkrili i njegova nepoznata stajališta i mišljenja, ali su čitalačkoj javnosti predočili puninu Čauševićevog umnog djelovanja.

LITERATURA

- Beglerović, Samir, „Angažirani intelekt i praktični tesavvuf: Jedan portret Muhameda Džemaludina Čauševića“, *Znakovi vremena*, 65/66 (2014).
- Ekremov, M.Š, „Moja sjećanja na merhum Džemaluddina“, *Muslimanska svijest*, (1941), 96/97.
- Ekremov, M. Š, „Izgubili smo jednog velikog čovjeka: Merhum Mevlana Hadži Mehmed Džemaluddin efendija Čaušević: Umro je naš vrhovni vjerski poglavar“, *Muslimanska svijest*, broj 44.
- El Hidaje, „Povodom odgovora na prikaz prijevoda prijevoda od Hfz Pandže i Džemaludina Čauševića“, I, (1938/1939), broj 9.
- Glasnik Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, „Merhum Hadži Mehmed Džemaluddin ef. Čaušević“ (1938), godina VI, broj 4.
- Hadžimulić, Mustafa, „Šta je merhum H. M. Džemaludin Čaušević učinio za našu vjersku nastavu“, *Novi Behar*, XI, broj 20, Sarajevo, 1938.
- Jugoslavenski list*, „Mevlana Džemaludin ef. Čaušević“, 6. aprila 1940., XXIII, broj 81.
- Jugoslavenski list*, „Moje uspomene na M. Džemaludina Čauševića“, 30. marta 1941., XXIV, broj 75.
- Karić, E., Demirović, M, *Reis Džemaludin Čaušević: Prosvjetitelj i reformator*, Sarajevo: Ljiljan, 2002.
- Mulabdić, Edhem, „Merhum reis-ul-ulema, H. M. Dž. Čaušević kao vaiz“, *Novi Behar*, XI, broj 20, Sarajevo, 15. aprila 1938.
- Muslimanska svijest*, „Obzor o Džemaluddinu Čauševiću“, Sarajevo (1936), broj 10.
- Muslimanska svijest*, „Sa komemoracije merhum reisa Čauševića“, Sarajevo, travanj, 1938, broj 47, str. 2.
- Obzor*, „Pitanje predsjednika Gajreta: Što će biti s Gajretom?“, Zagreb, 11. srpnja 1935., LXV, broj 158.
- Obzor*, „Džemaludin Čaušević ka vjerski i socijalni reformator“, Zagreb, 1. svibnja 1936., LXXVI, broj 101.
- Obzor*, „Smrt Džemaludina Čauševića“, Zagreb, 29. ožujka 1938., LXXVIII, broj 70.
- Obzor*, „Sprovod Džemaludina Čauševića“, Zagreb, 31. ožujka 1938, LXXVIII, broj 72.
- Pandža, Muhamed, „Merhum Džemaludin Čaušević“, *Novi Behar*, XI, broj 20, 15. aprila 1938.
- Spaho, Fehim, „Uspomene na merhum Džemaluddina“, *Novi Behar*, XI, broj 20, Sarajevo, 15. aprila 1938.